

Картаева Т.Е.
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Археология, этнология және музеология
кафедрасының доценті.

Музей қызметіндегі модернизация мәселесін магистратурада оқыту әдістемесі

Қазіргі таңдағы ғылыми-теориялық қарекет музей ісіне басқаша көзқарастың болуын, яғни қазіргі өскелең қоғамның талаптарына сай бейімделуін, музей ісін ұйымдастыруда түбегейлі бетбұрыстардың болуын, жаңа методологиялық көзқарастың болуын, музейлердің ғылыми-техникалық базасын қалыптастыруды, оны практикамен ұштастыруды талап етеді. Мемлекеттің қарқынды дамуында, еліміздің мәдени құндылықтарын әлем құндылықтары қатарында көрсетуде, музейлерді дамытудың шешуші рол атқаратыны сөзсіз. Бұл ХХІ ғасыр музейлері жолға қойып отырған инновациялық қадам. «Музей ісі және ескерткіштерді қорғау» мамандығының магистратура бойынша оқу бағдарламасында «Музей ісіндегі инновация: теориясы және әдістемесі» пәні қамтитын тақырыптардың бірі – музей қызметін модернизациялау. Бұл тақырыпта модернизация ұғымы, теориялық негіздері, музей қызметінде жүзеге асуы және музей саласында қамтитын бағыттары оқытылады. Тақырыпты игеру арқылы білім алушылардың музей ісін жүргізудегі заманауи көзқарастары мен біліктіліктері қалыптасады.

Модернизация – ғылыми білімдердің жаңаруы, тез дамуы, өсуі. Модернизация әлемдегі әлеуметтік өзгерістер мен қоғамның даму үдерісіндегі қарқынды даму өзгерістерін сипаттайтын жаңа бағыт. Модернизация теориясын құрушылардың бірі белгілі маман Сирил Блэктің анықтауы бойынша, модернизация – бұл дәстүрлі қоғамның ғылыми-техникалық революцияның бақылауына түскен жаңа қоғамға бейімделу үдерісі. Швед әлеуметтанушысы Геран Терборннің пайымдауынша «*modernity*» бұл өткен дәуір мен қазіргі заманмен салыстырғанда әлдеқайда күшті, жақсы дәуір, яғни болашаққа апаратын немесе болашақты көрсетін дәуір деген түсінікті береді. Г.Терборн бойынша «*modernity*» дәуірінің соңы адамдардың мәдениет пен қоғам талқылауында өткен мен болашақтың айырмашылығы өзектілігін жойған кезде, тіршілікке жүйесінде көне дәстүрдің қазіргі заман дәстүріне, даму мен өрлеуге локализацияланған кезінде аяқталады [1].

Музей қызметіндегі модернизация мәселелері қазіргі таңда өзекті мәселе болып саналады, қазіргі таңдағы музейлік басылымдар, музейлік зерттеулердің негізгі дені осы сұрақты шешу жолдарына арналған. Соңғы онжылдықта осы мәселеге қатысты ойды білдіруге мүмкіндік беретін жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларға бағытталған музейлерді реформалау тәжірибесі жинақталған. Музейлік модернизация мәдениет пен қоғам дамуына негізделген музейлерді қалыптастырумен тікелей байланысты.

Әлем музейлері мен отандық музейтану жүйесінде соңғы онжылдықтарда нарықтық заманға бейімделген түбегейлі бетбұрыс жасалып, музей ісінде маркетинг, менеджмент, фандрейзинг, Паблик Рилейшнз (PR) деген жаңа бағыттар қалыптасты. Қазіргі заманда жаңа көзқарастарды жүзеге асыру жолына түскен музейлер идентификация, консервация және ағартушылық міндеттерінің дәстүрлі көлемінен шығып, қоғам мен қоршаған орта өміріне, ғылыми-ақпараттық өмірге қызу араласып, өз аясын кешенді бағдарламаларды жүзеге асырумен кеңейтуі керек. Музей құндылықтарының интерпретациялануы және интеграциялануы әлемдік ақпараттық кеңістікте орналасуы маңызды болып табылады.

Қазіргі кездегі көптеген музейлердің жетістігі көбінесе ұйымдастыру, жоспарлау, идеяны жүзеге асыруға негізделген менеджменттегі технологияларды қолданумен байланысты. Нәтижесінде музейлерді басқару жүйесіндегі стратегия, тактика, құрылымдық қайта құрулар сияқты менеджменттік бағыттарда музей ісін дұрыс ұйымдастыру, музейдің алдағы қысқа мерзімде және ұзақ мерзімде дамуындағы мақсаты мен міндеттерін қойып, стратегиялық жоспарын жасап оны жүзеге асыру игерілді. Қазіргі заманғы музейтанушылардың негіздеуінше 5,10, 15 жыл, тіпті одан да ұзақ мерзімге стратегиялық даму тұжырымдамасын жасаудан көрі, қысқа мерзімдік мақсатты жүзеге асыру бәсекеге қабілетті музейлерді қалыптастырады, яғни музей дамудың қарқынды жолын жүзеге асырады. Осы бағытта білім алушыларға нақты ақпарат беру үшін озық тәжірибе қалыптастырған музейлердің стратегиялық даму бағдарламалары және олардың нәтижелері ұсынылады.

Музейлік тәжірибелер көрсеткендей, музейдің даму тұжырымдамасын жасаған кезде оның аудиториясы мен мүмкіндіктері (интеллектуалдық, материалдық, қаржылық, аумақтық және т.б.) ескерілуі керек. Тұжырымдаманың басты принциптері қажеттілік, заманауилық, ғылыми сенімділік, сабақтастық болуы тиіс. Тұжырымдаманың негізінде музей жинақтарын қайтадан електен өткізіп, тек қазіргі күннің ғана емес сондай-ақ болашақтың талаптарына да негізделген ғылыми болжам жасайтын жаңа миссиясы болуы қажет [3-4].

Музей модернизацияның тұжырымдамалық негізіне музейдің болашақтағы даму жоспарына талдау жасайтын мына тұжырымдамалар кіреді: музейді басқару, музейдің материалдық базасының дамуы, ғылыми-зерттеу жұмыстары, музей қорларының ғылыми жинақтамалары, ғылыми-қор, ғылыми-экспозиция, реставрациялық/реконструкциялық жұмыстары, ағартушылық, білім беру, халықаралық, жарнамалық, баспагерлік және басқа да музей қызметінің түрлері. Музейлердің модернизациялық тұжырымдамасы мемлекеттің мәдени құндылықтарын сақтайтын, жинайтын және бір уақытта ғылыми зерттеуді, ағартушылық пен білім берушілік қызметін қоса жүргізетін музейлер қызметін реттейтін маңызы бар заңнамалар мен заңдық құқықтық актілер шеңберінде жүзеге асырылуы тиіс.

Модернизацияның теориялық негізі, басты өзектісі музейдің даму тұжырымдамасының құрылуы болып табылады. Кеңестік дәуірде музейдің

даму стратегиясында «материалдық» құндылықтан әрқашан «идеологиялық» құндылық жоғары тұрды, ал қазіргі кезеңдегі музейлер өз қызметінде шаруашылықты жүргізу қызметін үнемдей отырып, бюджеттік табыстан тыс қосымша қаржылай табыс көздерін іздеу, табыс табуды күн тәртібіне шығарып отыр. Қаржылай қор қалыптастыру музейдің дамуы мен қалыптасуының табысты кепілі болады.

Музейлерді модернизациялау ісін жолға қойғанда құрылымдық және технологиялық қайта жасақтаусыз мүмкін емес. Олардың негізінде музейдің жаңа материалдық-техникалық бейнесін, оның экспозициялық-көрмелік, қор және басқа да кеңістіктерін қалыптастыру ғана емес, сонымен қатар штаттық құрылымын жетілдіру, қызметкерлердің функцияналдық міндеттерін, штаттық және штаттан тыс бөлімшелерін, топтарын, ұжымдарын, дәрежелерін нақтылау сияқты қызметтер де жатыр.

Музей модернизациясының келесі деңгейі музейдің құрылымын түрлендірумен байланысты. Өзгеріп отыратын ортаның жағдайына бейімделу процессінде музей ортамен өзара қарым-қатынас жасауды тиімді ету үшін өзінің құрылымын жетілдіреді.

Музейдің даму стратегиясын қалыптастыру үшін жаңа технологиялық шешімдермен, яғни ғылым мен техниканың жетістіктерінсіз нығайту мүмкін емес. Сонымен бірге модернизацияның технологиялық деңгейі әрқашан музей қызметінің тұжырымдамасы мен құрылымына бағытталған болуы керек. Модернизацияның технологиялық деңгейі – бұл музей стратегиясы дамуының қозғаушы күші. Ол тек қана компьютерлендірумен, музей кеңістігін виртуалдандырумен, ғимаратты жөндеу немесе жаңа құрылғылар мен жиһаздарды алумен ғана байланысты емес. Техникалық жаңалықтар мен жаңа технологиялар құжат айналымын кеңейтуге, музей қорын тіркеу мен сақтауға, жаңа жобалар құруға, музей аралық соның ішінде халықаралық байланыстарды жеңілдетеді, мемлекеттік билік мүшелерімен және қоғамдық институттармен, сондай-ақ келушілермен және қоғамдық ортамен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.

Музейлердегі модернизация мәселесін қарастырғанда алдымен модернизация мәнін ұғынумен қатар, виртуалды экспозиция, виртуалды музей, ауди/видео экскурс, электронды каталогтардың жаңа үлгілері мен оларды қолданысқа енгізу тәжірибелері де қамтылады. Қазіргі кезде музей экспозицияларын және музей жинақтарына визуалды қарап, оларға баға беруге мүмкіндік беретін барлық музейлердің Интернетте сайттары бар. Музей экспозициялық практикада заманауи өнер тілін жан-жақты қолданады. Яғни, модернизациялау музейлік затқа қатысты жаңа ойларды, жаңа көзқарастарды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, музей ісінде пәнаралық байланысты дамытып, педагогтардың, психологтардың, әлеуметтанушылардың, IT инженер-технологтардың және басқа да ғылыми пәндердің жетістіктері музей ісінің игілігіне қолдану деңгейін көтерудің де маңызы жоғары.

Қазіргі таңдағы музейлер халыққа нақты білім беретін, көпшілікпен үздіксіз байланыс жасайтын мәдени және шығармашылық орталықтар бола

отырып, олар күнделікті өзгеріп тұратын мәселелер мен қажеттіліктерге бейімделе алатын институционалдық құрылымға айналуы тиіс.

Музей қызметінің көпшілікпен үздіксіз байланыс жасайтын басты бағыттарының бірі, әрі қоғаммен байланыс орнатудың негізгі жолының бірі, музей туралы жазылған басылымдар корпусы – музеографиялық өнімдері каталогтар, альбомдар, буклеттер, жолсеріктер, афишалар, банерлер шығаруға да жаңа көзқарас қалыптастыру да заман талабы. Музеография музей қызметінің барлық саласының жетістіктерін қамтиды. «Музей ісі және ескерткіштерді» қорғау мамандығының білім алушыларына әлем музейлерінің озық үлгідегі музеографиялық өнімдері мен отандық тәжірибе қатар ұсынылады. Әлем музейлерінің музеографиялық туындылары электронды кітаптар жүйесінен, кітапхана қорларынан, кафедра қорынан, әлем музейлерінің сайттарындағы бысылымдар жүйесінен ұсынылады, талдау жасалады. Отандық музеографияның жаңа туындыларын білім алушылардың қолданысына енгізу өте маңызды. Соның бірі ҚРМОМ жүзеге асырған «Қазақтың дәстүрлі этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атаулар жүйесі» атты іргелі ғылыми қолданбалы жоба аясында ғылыми айналымға енген 5 томдықтың ғылыми-танымдық салмағы жоғары, бұл көптомдықтың отандық, тіпті шетелдік «музейлік этнография» ғылымындағы бірегей «этнографиялық энциклопедия» екені айғақ. Аталмыш туындыны жаңа музеологияда музей объектісін ғылыми-танымдық тұрғыда түсіндірудің күрделі жүйесі музей интерпретациясы және музейлік дискурс ұғымын ғылыми-практикалық тұрғыда игерудің озық үлгісі деп тануға болады [5]. Музей өнімі – кәдесыйлар, аудио/видеодисктер, фотоальбомдар, кітаптар, буклеттер, CD-дисктер, ашық хаттар, күнтізбелер және т.б. сатылымға шығару арқылы ды музей келушілерге өз мәліметтерін жеткізе алады.

Музей ісін модернизациялау үдерісінде жаңа басқарушылық технологиялар мен маркетингті қолдану маңызды болып саналады. Маркетингтік технологияларды музей қызметінде қолдану музей маркетингінің ерекше бағытының қалыптасуына әкеледі. Атап айталық, өткен ғасырдың екінші жартысында музейлердегі тек қана қаражат жетіспеушілігі маркетинг пен менеджмент технологияларынан құтқару жолдарын іздестіруге мәжбүр етті.

Модернизациялау – заман талаптарына сай әр түрлі жақсартуларды, жетілдірулерді енгізуді білдіреді. Қазіргі кезде музейлер әр түрлі білім деңгейіндегі, әр түрлі жастағы және көптеген арнайы мамандарға кәсіби қызмет ететін, көпфункционалы мәдени кешенге айналууда. Әрі, келушілерге көрмелік залдар мен музейлік коллекциялармен қоса, барлық қызметкерлердің жұмыстары, әкімшілік пен гардеробтағы қызметшілердің де әсер етеді. Кафе, музейлік ресторандар, музей өнімінің түрлерін құрайтын дүкендер, интернет-кластар, сондай-ақ көліктің қол жетімділігі де музей беделін қалыптастыруда маңызды факторлар болып саналады. Сонымен қоса, музейге келуден алған пікірді арттыратын оның ішкі және сыртқы сәулеттік, дизайндық көрінісі [4].

Музей ісіндегі тәжірибе негізінде, музейлердегі модернизацияның кейбір ерекшеліктеріне байланысты білім алушыларға анықтамалық терминдер ұсынылады. Музей модернизациясы – бұл музейлердің болашаққа бейімделуіне бағытталған тұжырымдамалық, құрылымдық және технологиялық өзгертулері. Музей модернизациясы – музей ісіндегі әр түрлі деңгейлердегі өзгертулерді сипаттайды. Музейдегі модернизация үдерісі көп деңгейлі, кешенді, жүйеленген, музейдің қызметтерінің барлық түрлерін, музей қызметкерлерін, музейге келушілердің және мемлекет пен қоғамның қажеттілігін ескеретін жүйе болып табылады.

Әдебиет:

1 Mergel Thomas: Modernization. <http://ieg-ego.eu/en/threads/models-and-stereotypes/modernization/thomas-mergel-modernization>

3 Будко А. Гавров С.Н. Модернизация // Социокультурная антропология: история, теория, методология. Энциклопедический словарь. М.: Академический проект: Константа, 2012. С. 821-830.

4 Травин Д., Маргания О. Европейская модернизация. М.: Изд-во АСТ, 2004. С.18-19.

5 Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. 1-3 том. Алматы, 2011-2014.; Н.Г.Хлудов. Шығармалар каталогы: кескіндеме және графика. Алматы, 2003.; ҚРМӨМ-ның этнографиялық коллекциясы. Қазақтың дәстүрлі киім-кешегі. Алматы, 2009; Қазақстанның нумизматикалық мұрасы және Сарайшық тиындары. Алматы, 2008; Ежелгі көшпелілер мәдениеті: Археологиялық коллекциялар каталогы. Алматы, 2009; Қазақ кілемдері. Алматы, 2013.